

KOSZTOLÁNYI LEVELEZÉSÉBŐL

Kosztolányi levelezéséből az elmúlt évek során Dér Zoltán (*Fecskelány*. Forum, Újvidék, 1970; *Negyvennégy levél*. Életjel Miniaturók 21. Szabadka, 1972) és Kiss Ferenc tett közzé kisebb-nagyobb tömböket (Irodalomtörténeti Közlemények. 1972. 3.) Ezek közül azonban csak a *Fecskelány* címen ismeretes Hedda-levelezés alkot értékben, gazdagságban és koherenciában ahhoz fogható. mint a Belia György által gondozott Babits—Juhász—Kosztolányi levelezés emlékezetes gyűjteménye (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959). Az utóbbi megjelenése óta ugyanis a levelek módszeres kiadásának munkája megállt, s ami megjelenik, vagy válogatás egy időszak, egy kapcsolatkör terméséből, vagy a filológusbúvárokodást szeszélyesen honoráló lelet.

S ez a szeszélyesség nemcsak a levelek publikálásában észlelhető: az életmű egésze került olyan helyzetbe, hogy az olvasónak szüksége van rá, de a tudomány még nincs felkészülve a kritikai kiadásra. Ebből ered, hogy az *Összegyűjtött versek* új kiadásai már a Kosztolányi által mellőzött költeményeket is tartalmazzák, s az 1935-ös kiadás (*Kosztolányi Dezső összegyűjtött költeményei*. Révai) rendszerét szeszélyesen fellazítva gazdagítják ugyan a képet, de össze is kuszálják. Pedig zavart, félreértést már az 1935-ös kiadás is okozott. *A bús férfi panasza*inak 1924-ben megjelent gazdag anyagát például egészében háború utáni termésnek mutatta, holott egy része a *Kenyér és borban* (1920), másik része a *Mákban* (1916) már megjelent. A versből a korra könnyedén következtető cikkírókat olykor kínos melléfogásokra ragadtatja ez a kronológiai pontatlanság.

A posztumusz kötetek új kiadása szintén sanyol az átmeneti helyzet nehézségeit. Réz Pál, az új sorozat avatott szerkesztője a Nyugat által kiadott s Illyés Gyula bevezetőivel ellátott kötetek anyagát lelkiismeretes kutatómunkával kiegészítette, felgazdagította. A háború idején írott cikkek zömét azonban ki kellett hagynia, s így ez a kiadás sem lehetett teljes. Külön probléma, hogy az *Ábécé* már korábban megjelent pontosan úgy, ahogy annak idején a Nyugat kiadta, de a mostani szép kötetek egész sor olyan esztétizáló, illetve ars poeticaszerű írást tartalmaznak, melyek jellegük folytán az *Ábécé*be kíváncsnának. Nem teljes a *Bölcsőtől a koporsóig* Szabó György által szerkesztett kiadása (1959) sem: több is, kevesebb is, mint az eredeti.

S a problémákat sorolhatnánk tovább, de felesleges. A lényeg az, hogy messze vagyunk az életmű teljes és módszeres kiadásától, s így csak a hézagok foltogatására szorítkozhatunk. A levelezésre különösen érvényes ez. Amit itt közléstésünk, szintén két hézagpótló levélcsoport, pontosabban szólva csoport és csoporttöredék. A Kosztolányi család levelezéséből való egyik is, másik is. Azért közöljük éppen ezeket, mert azt akartuk, hogy az anyag szabadkai vonatkozású legyen. Így esett választásunk a költő apja, Kosztolányi Árpád leveleire, aki e levelek megírása idején a szabadkai gimnázium igazgatója volt.

A kívánság nem kényszerített szegényítő szelekcióra, mert az a levelezés, mely a költő és Szabadkán élő szülei között zajlott, még ott is tudományos érdekű, ahol irodalomról szó sem esik. Mi sem hiszünk abban, hogy

a művek a családi kapcsolatok vagy a történelmi-társadalmi háttér tényeiből egyenesen levezethetők. De abban igen, hogy e tények ismeretében a rejtélyesnek tetsző szépség természete jobban megközelíthető. Különösen érvényes ez Kosztolányi műveire, Kosztolányira, aki a kor nagy eseményeit, ügyeit általában a maga személyes »családi« gondjaként élte át a legtermékenyítőben. Ha már az aajtját verték, ha már a szívén kopogtattak.

Ezek a levelek erről az intim szféráról közölnek nagyon tanulságos adalékokat. Kiváltképpen a háború éveiben írottak fontosak. Ezek külön csoportot is alkotnak, már-már tömböt, amely jóval hézagosabb és kisebb ugyan, mint a Babits—Juhász—Kosztolányi-levelezés vagy a Hedda-regény anyaga, de jelentőségüket növeli, hogy az előbbi kettő ere 1914-re már éppen csak szivárog, illeve elapad, s így annak a művészi érésnek, magvasodásnak az emberi hátteréről, mely 1914 és 1919 között végbemegy, az eddig közöltek közül ezek a levelek őriznek a legtöbb adalékot. Igaz, valamennyit a költő apja írta, tehát a költő közvetlenül nincs bennük jelen. Mégsem mondanánk, hogy elsősorban művelődéstörténeti jelentőségük miatt érdemes rájuk figyelni: azért, mert a századelő Szabadka legfontosabb kulturális intézményének a vezetőjét lehet általuk közelebről megismernünk. Nem. Lehet ugyan ilyen szerepük is, de fontosabb, hogy közvetve Kosztolányi Dezső gondjairól is beszélnek. Mint minden szoros kapcsolat dokumentumaiban, ezekben is jelen van a partner. Megtudjuk, merre jár, mi történik vele, milyen betegség, milyen családi öröm és gond foglalkoztatja.

Az életrajzíró által hasznosítható adalékoknál azonban fontosabb az, amit ezek a levelek a kapcsolat természetéről közölnek. Ezek a rendszeresen érkező levelek, kimerítő és szabatos információikkal, a szülők és a rokonság életéről: betegségekről, halálozásokról, a jövedelem alakulásáról — mélyen érintették Kosztolányit. Nem is »érintették«, hanem folyton szorították, mint a kézfogás, mely hol meleget, hol reszketést közvetít. Nemcsak egy-egy regényre, — az életmű egészére is kihatott ez a melegítő és bilincset alkotó szeretet és felelősség. Hogy Kosztolányi individuális pózai mögött milyen szoros és gazdag emberi kapcsolatok rejlettek, s táplálták a nagy művekre képesítő ihleteket, abból ezek a levelek sokat megsejtetnek.

Figyelmünk természetesen arra is igen érdemes, amit Kosztolányi Árpád jellemrajzához kínálunk, amelyet jól megrajzolni Szabadka művelődéstörténete s a Kosztolányi Dezsőt felnevelő közeg miatt egyaránt érdemes lenne. Némely tulajdonsága: a gyöngédség, a fia iránti aggodalom, aztán a szándékolt elmésség, az előadás pedantériával határos szabatosága még a származtatás játékára is rávihetné a költő gyökereit kutató kíváncsiságot. Más tulajdonságai, például a fősványséggel határos takarékoság, a hivatali kötelmek s a hivatalos rend tisztelete, ünnepélyessége, mely néhol kénetességgel határos, másként, de szintén belejátszhattak a költői jellem alakulásába: gátlások és lázadások forrásai lehettek.

Ami az 1926-ból való néhány levelet illeti, azok mind tartalmuk, mind keltezésük miatt az Itk-ban közölt levéltömbökhöz tartoznak. Ezért nevezzük őket egy tömb töredékeinek. Itteni publikálásuk mégsem szorul különösebb indoklásra, mert az a ragaszkodás, aggodalom, szeretet és felelősség, mely az 1904-ben kelt töredéktől kezdve végig áthatja ezt a levelezést, itt is jelen van. De míg a korai levelekben az apa aggodalma kísérte útjain az ormok felé igyekvő fiút, itt a fiú keze tartja, bátorítja a halál felé közeledő apát.

Azokban szigort és hézagot színlelt a fiára büszke apa, korholásban bújt meg az öröm, ezekben az elszakadás, az utolsó üzenetek remegését palástolja a derű. A szerep tehát felcserélődött, de a kötés ettől csak szorosabb lett.

Hogy a levelekben leggyakrabban szereplő személyek kik, az összefüggésekből kiderül, de itt is jelezhetjük, hogy Árpi a költő öccse: ifjú Kosztolányi Árpád; Mariska a költő húga, Ilona pedig a felesége volt. Az itt közölt levelek eredetijét a MTA könyvtára őrzi.

1.

Kedves Dezső fiam,

talán mondanom sem kell, hogy legutóbb írt leveledben közölt irodalmi sikereid nagy örömet okoztak úgy nekünk, mint az egész családnak; adja Isten, hogy az Endrődy Sándor révén kilátásban levő folytatás is bekövetkezzék a Childe Harold kiadásával együtt. A »Figyelő« beküldött száma kézzel járt, az első honoráriumot igazoló postautalvány-szelvényvel együtt.

Egyet azonban nem értek: azt, hogy előbbi leveleiddben az alapvizsgálat terminusául ennek a hónapnak a végét jelezted, most pedig decemberről beszélsz? Melyik az igazi?

Igen örülünk, hogy minden tüntetéstől távol állottatok. Elvárjuk, hogy ez okos magatok tartása ezentúl sem fog megváltozni. Ha rajtam állana, én minden politizálást és tüntetést az egyetemen a legszigorúbb büntetés terhével eltiltanék, mert az egyetem nem parlament, hanem iskola. Szinte érthetetlen dolog, hogy most is néhány stréber-vezető miatt szünetel a tanítás s nem lehetetlen, hogy valamennyien elveszítitek az egész félétet Melha Armand és Vágó Béla jóvoltából.

Nem tudom, olvastad-e a tegnapi (keddi) lapokban, hogy a főigazgató pörében a »szevetet« ellen ítélet van; a »szevetet« 500 korona büntetést fizet, ha ugyan az általa beadott föllebbezés azt többre nem emeli.

A Grószai névnapjára *nem* jöttök; így határoztuk azt Józsi bácsival együtt, mert 2—3 napra leutazni és visszamenni drága mulatság még féláru vasúti menetjeggyel is. Ezenkívül nincs is értelme, hogy december elején, tehát 2 héttel a karácsonyi szünet előtt haza jöjjetek egy olyan mulatságra, mely minden évben előfordul s mely a Grószinak többszörösen megkeresztelt (tehát baptista) bora révén nem ígérkezik vígnak. Én ugyan e hó 10.-én elküldtem folyamodásomat a szegedi üzletvezetőséghez a féljegyekért, de ezek na

(töredék 1904-ből)

2.

Édes fiam!

A budapesti lapokban olvassuk, hogy a bécsi egyetemet az ott, a rektor ellen folyt tüntetés miatt újévig bezárták. Tegnap (vasárnap) reggel kapott levelezőlapodban erről említés nincs. Édes anyád igen nyugtalan, annyira, hogy tegnap már telefonon akarta veled megbeszélni a teendőket. Tekintettel azonban arra, hogy a telefonközpontba tervezett hívás téged valószínűleg — sőt csaknem bizonyosan — nagyon felizgatott volna, lemondunk a szándékunkról.

Ekként kérlek föl tehát: írd azonnal, hogy hitelesek-e az újságoknak részben ellentmondó közleményei?

Mindnyájan várva várjuk értesítésedet s azon esetben, ha csakugyan megtörtént az egyetemi előadásoknak újévig való elnapolása (a la Reichsrath) legokosabban tennél, ha mielőbb a Staatsbahnhofra kíséltávn, hozzám sietnél.

Itt küldöm a Bácskai Hírlapban tegnap megjelent és itt általános szenzációt keltett szép költeményedet. Igen örvendünk, hogy a »Virágfakadás« című

budapesti lap munkatársnak hitt föl. Különben ezt az ügyet, valamint a Bácskai Hírlap dolgát is majd itthon per longum et latum megbeszéljük.

Sietek leveletem postára küldeni, hogy mielőbb hozzád jusson és minél hamarabb megkaphassuk megnyugtató válaszodat.

Szabadka, 1904. dec. 12. hétfőn, reggel 9 óra.

Édes apád

3.

Édes fiam,

e levéllel egyidejűleg postára adtuk a te számodra az én régibb téli kabátomat. Ugyanis az Újság tegnapi (keddi) számában megütözközve olvastam, hogy vasárnap Bécsben 14° hideg volt. Mivel pedig a te téli kabátod béleletlen s mostani lakásod is 3/4 óra járásnyira van az egyetemtől, végtelenül aggódunk, hogy megfázol abban a nem ilyen nagy hidegre szánt ún. téli kabátban. Legutóbbi leveled azon sorai, melyekben tudatod, hogy alsó nadrágot és meleg harisnyát vettél, szintén azt mutatják, hogy Bécsben kegyetlen hideg van.

Édes anyáddal való hosszas eszmecsere után nekem ötlött az eszembe, hogy a régi téli kabátot (melyre nekem semmi szükségem sincs) rögtön küldjük el neked. Igen kérünk téged, azonnal húzd fel, mielőtt megkapod. Nem elégáns ugyan, de vastag és meleg s ez a fő. Ha a mostani pogány hideg még esetleg fokozódik, erre a valamivel rövidebb téli kabátra húzd fel a Hawelockot is, mely alul azt egészen elfödi. Ha szellős is az a Hawelock, mégis a kettős gallérja sokat véd a hidegtől. Tedd meg ezeket, édes fiam, a megnyugtató-sunkra, különösen most, mikor még messze lakol az egyetemtől; mert elgondolni is rettenetes, ha meghűlés révén súlyosan megbetegednél! Légy tehát óvatos, mert a nagy hideg irgalmat nem ismerő ellenség.

Türelmetlenül várjuk az értesítést, hogy mikor érkezett meg a téli kabát és mikor vetted azt először föl?

A kosarad ma estefelé indul újtára, első sorban a kabátot siettünk külön csomagként feladni, hogy az mielőbb hozzád jusson.

Tegnap este írt levelező lapomon tudattalak, hogy egészségem egészen helyre állt, hogy édes anyád is jól van s általában semmi baj sincs otthon. Csak te védekezzél a hideg ellen.

Szabadka, 1905. január 18. szerda reggel 7 óra

Édes apád

Felmondatok-e már? Legfőbb ideje, hogy a nagyon távol eső lakásból kiköltözzetek.

4.

Édes fiam,

ma 29 esztendeje aggodalommal és reménységgel vártuk a nagy X-nek a megérkezését, a tiédet. Hála a jó Istennek, reményeink valóra váltak, mert te mindig jó és szerető fiúnk voltál, vagy és — nem is kételkedünk benne — leszel is. Az elmúlt XXIX esztendő (így többet mutat) elég hosszú idő arra, hogy kipróbálja a szülők és a gyermek közt természetszerűleg létező kötelékek erősségét. És ezek kiállották a próbát, habár a szülők és a gyermek közé ékelődött egy más szeretet tulajdonosa, a feleséged, ki azonban nemcsak meg nem lazította, hanem talán még szorosabbra fűzte szeretetünk szálait. Áldjon meg a jó Isten vele együtt boldog (olvasd: hosszú boldog) élettellel, hogy még sok örömet szerezhesetek nekünk. (Látjátok, milyen önzők vagyunk!)

Ilonát már eddig is szerettük és szeretjük, de már inkább a mi lányunk lesz, ha nem feledkeztek meg arról a múltkori levélben tett ígéretről, melynek annyira örültünk, mert igazán szeretnénk már egyszer mindnyájan fölmenni hozzátok!

Még egyszer minden jót kíván mindkettőtöknek

Szabadka, 1914. márc. 28.

A p a

5.

Édes fiam,

tehát még te is újból sorozás alá kerülhetsz, mint *B* osztályú és 36 évnél fiatalabb népfőkelő és ha fegyveres szolgálatra alkalmasnak találunk, kiképeznek 2 hónap alatt (januárban és februárban) és március elején a harctérre visznek! Eddig is sokat aggódtunk egyért, ezentúl kettőért kell félnünk. Pedig engem mostanig is beteggé tett ez a rettenetes háború. Szept. 29. óta éjjelenként mindig 11 óraker fél óráig tartó ideges rohamaim vannak, melyek gyors és heves szívdobogásban és belső reszketésben nyilvánulnak. A mi jó öreg Wilhelm doktorunk azóta 3-szor alaposan megvizsgált, a szív működésemet egészen normálisnak találta s az egészet idegességnek nyilvánította. Orvosszerű *validol*-t rendelt, melyből az ideges rosszulétkor 2 kis csöppet kell bevennem és erre csakhamar megszűnik a baj. Eddig 6-szor szenvedtem benne: szept. 29-én, okt. 1-én, 3-án, 9-én és 15-én mindig percnyi pontossággal álomban éjjel 11 óraker jött rám és hála Istennek, fokozatosan és kisebb mértékben.

De mi lesz akkor, ha te is elmegy oda, hol a halál naponként ezrével arat? Eddig csak öcsédért kellett félnünk, és ezután...? Szegény édes anyád náthás és köhög, a bal arcában heves fájdalmak vannak, szóval testileg-lelkileg szenvedünk.

Még az a szerencse, hogy mindnyájunknak elég sok elfoglaltságunk van, melynek során némileg elfeledjük a sok és nagy bajt; nekem az iskolával van elég (de nem túlságosan sok) vesződségem, anyád és húgod a Széchenyi-téri tartalékkórházban segédkeznek a sebesültek kötözésében délelőtt (és néha délután is), ezenkívül a gimnáziumi Reservespítalban közre működnek és kezelik a pénzt* (szeptemberben 2034 koronát takarítottak meg a jövő hónapokra!)

Írj minél előbb és ha lehet, nyugtass meg bennünket. Ilonát csókoljuk, téged is ölelünk igaz szeretettel

Szabadka, 1914. okt. 17., szombaton, reggel 7 óraker

Édes apád

6.

Édes jó Diduskám!

Tegnap elfelejtettem neked gratulálni, mi eléggé bánt. Nem tudom én szeretetem és lelkem óhaját itt úgy kifejezni mint szóval. Kívánom, hogy még 3 szor élj annyit mint most és az a szeretet fűzőn össze akkor is bennünket mint most. Kérlek még a mai napon, hogy szeress továbbra is engem és ebbe a szeretetbe neveld fel kicsi fiadat és Ilonka is szeressen engem. Nekem kellett volna adnom ajándékot a születésnapodra és kívül a végén, hogy én kérek Tőled. De igazán nem tartok szebbet és boldogabbat mint azt, ha a testvérek szeretik egymást. S ezért kértem és kérem én Tőled ezt. Minden jót édes Diduskám, egy hosszú meleg csókot küldök vedd képzeletbe, talán ezzel meg érzed nagy szeretetemet.

Csókollak

Mariskád
III. 29.

* és a főzésnél vezetik a konyha számadását.

Édes fiam,

születésednek 31-ik évfordulóján szívem egész melegével kívánom, hogy adjon meg a jó Isten hosszú, boldog élettel, hogy kedves feleségeddel fölnevelhesd az aranyos Adám babát és hogy az olyan jó fiatok legyen nektek, mint amilyen vagy te nekünk.

Anya megkapta a gyémánt függőket elég simán. De az ellentétek már megvannak. Decsyék az ő lakásukért csak évi 600 koronát ajánlottak fel, Eötvösék az övékéért 440-et, tehát összesen csak 1040 koronát; holott mi a Decsyék által lakott házrészért évi 1000 korona bért kívánunk kapni. Eötvösékétől pedig 800-at, vagyis összesen 1800 koronát. A különbség tehát évenként 760 korona. Jövő vasárnap folytatjuk a kedden megkezdett tárgyalásokat és akkor felajánlom neked, hogy Józsi bácsi és anya hajlandók megvenni a Lujza néni házrészét 30.000 koronáért, de akkor természetesen neked a házból ki kell menniök vagy annyi bért fizetniök, amennyit mi megszabunk.

A további fejleményekről értesíteni foglak.

Csókokollak téged és Ilonát mérsékelten, a babát nagyon!

1916. márc. 29.

7.

Édes fiam,

nagyon haragszom reád! Az olvashatatlanóságig pongyola írásoddal nekem is, édes anyádnak is olyan rettenetes lelki aggodalmakat okoztál tegnap (pénteken, dec. 1-én), minőket rég nem áltünk át. E nap reggelén jelentek meg itt a hírlapok külön kiadásai a herceghalomi vasúti katasztrófa híradásával és mi a te Wienből datált, de Marcheggben nov. 28-án postára adott két levelezőlapodból azt hittük, hogy te is Wienben voltál a király temetése napján és esetleg téged is érhetett a szörnyű baleset. Ezt a hála Istennek téves hitet pedig az okozta, hogy említett levelezőlapjaidból csak egyes szókat tudtunk nagy kinnal kibetűzni, de írásod fele olyan megfejthetetlen rejtély maradt még húgod előtt is, akár az egyiptomi hieroglifák. Annyit böngészhettünk csak ki odavetett betűknek nem mondható kuszált vonásokból, hogy a »király temetésén Bécsben vagyok«. Ebből pedig azt lehetett csak következtetni, hogy bevárod a temetés napját is. Elgondolhatod, milyen hatással volt reánk a vasúti baleset szörnyű híre. Én rögtön siettem telegrafálni, telefonon is akartam a Világ szerkesztőségével vagy kiadóhivatalával beszélni, de a postán kijelentették, hogy a vonal túlterheltsége miatt magánbeszélgetéseket nem közvetítenek még háromszoros díjazással sem. Így tépelődtünk, vergődtünk édes anyáddal reggeli 8 órától délután 1 óráig, midőn nekem eszembe jutott, hogy levelezőlapjaidat vigyük el a törvényszéki írásszakértőhöz, aki aztán hosszas tanulmányozás után nagynehezen kiokoskodta a bennünket némileg megnyugtató ezen mondatot: »Ma utazom vissza«. De azért még mindig aggódtunk, hogy esetleg nem maradtál-e mégis Wienben vagy pedig nem utaztál-e oda a temetés napjára ismét vissza? Csak akkor oszlottak el aggodalmaink teljesen, mikor végre valahára este 6 órakor megjött a telegramra a válasz.

Én nemcsak lelkiileg, de fizikailag is szenvedtem, mert megkínzott az izgottságtól eredő ideges bal váll-fájdalmam, kegyetlenül késő estig.

Ime ez volt a következménye a hányt-vetett, gondatlan írásnak. Igazán így írni egy hírneves írónak valóságos ironia! Hiszen Adámkának írása sem kevésbé rossz és olvashatatlan mint a tied.

Még egyszer: haragszom reád

Szabadka, 1916. dec. 2.

Apa

Édes fiam,

f. évi okt. 7-én írt leveledet tegnap (10-én) kaptam meg a nagyobb részét örvendetes újságokkal. Nagyon örülünk, hogy csak a Pesti Naplónál dolgozol főlemelt fizetéssel, mert így talán kevésbé fárasztó read nézve a munka, mint két újságnál. Ilona szerződötetése is kellemesen lepott meg bennünket, csak azt nem értjük, mint honorálhatják az ő napi fél órára (este 8-tól fél 9-ig) terjedő közreműködését a Bárdos-Színháznál (Magyar Színház?) hónaponként 500 koronával?

Ami Ilona gyomor baját illeti, mi is reméljük, hogy hamar kiépül belőle. Ő még fiatal, neki nem kell annyit szenvednie mint nekem kellett, míg az áldott Jandrusik dr. ki nem gyógyított, áldja meg az Isten érte. Erről is íratok, mert természetesen ez is nagyon, a legmelegebben érdekel bennünket.

És főleg íratok sokat, nagyon sokat aranyos Ádámkánkról, aki úgy szeretne eljönni Szabadkára és akit úgy szeretnénk mi is látni, hallani, csókolni. Miért is nincs Szabadka 45—50 kilométerre Budapesttől, mint amennyire fekszik tőlünk Szeged, vagy miért nem könnyebb a közlekedés, hogy sűrűbben gyögrködhetnénk az édes babában!

Anya jobb szeme köszvényes bántalmakban szenved. Vidéky dr. (budapesti egyetemi magántanár, a háború kezdete óta itteni népfölkelő orvos) kezeli, meleg fürdőkkel, aszpirinnel, most már javulóban van, bár elég sok kellemetlenséggel jár a baj.

Annál szomorúbb szegény öreg Decsy Dezső szembaja, az egyik szeme glaukoma (zöld hályog). Vidéki dr. szerint a bal szemét ki kell venni, hétfőn (14-én) utazik föl Eötvössel másodsor Budapestre Gross dr-hoz, ki valószínűleg végre fogja hajtani az elkerülhetetlen műtétet, mely legalább megszabadítja rettenetes fájdalmaitól s talán még megmenthető lesz a másik szeme, legalább egyelőre, mert Vidéky dr. szerint ez a veszedelmes baj rendszerint átterjed a másik szemre is. Egyik csapás a másik után jár a szegény családra. A Grósz és a Deke halála, a Duda elválása, most ez a teljes vaksággal fenyegető szembaj, a közeljövőben a szodavíz palackok fémkupakjainak a hadsereg számára való rekvirálása és ezzel a szodavíz-gyártás fenyegető beszünetetése! Miből fognak akkor élni, hiszen Decsy Gyula már csak 15 ezer koronával tartozik neki a patika vételárából. Szörnyű még rá is gondolni!

Hermann dr. tegnap vette a gimnáziumi hadi kórház vezetését.

Árptól tegnap két levelet kaptunk 4-ről és 6-ikáról. Örülünk, hogy jó, talán még az eddiginél is jobb helyzetbe került, ha távol is kell még tőlünk lennie.

Csókolunk benneteket, íratok!

Szabadka, 1917. okt. 11. (Csütörtök este)

Édes apa

Édes fiam,

köszönöm mindháromotoknak a születésnapom alkalmából küldött üdvözeteket, melyek közül a távirat 11-én este, a levélben kifejezett pedig néhány nap múlva érkezett meg. Különösen kedves volt az édes, kis Ádámka gratulációja, mely egyszersmind az első komoly kísérlet az ars scribendi elsajátítására. Képzelem, mennyi vesződséggel járt az ő aranyos kacsóinak a papíron való vezetése, mert ő még most a maga módja szerint szereti a tintás tollat a papíron sine lege kalandoztatni. De ha a jó Isten éltet és megsegít bennünket, néhány év múlva majd ír az én gyönyörűségem a maga apró emberségéből is a nad-nak gratulációt vagy pedig mond csengő-bongó verset (ami még kedvezőbb lesz) Pósa, esetleg Móra vagy pedig Ballagó bácsitól, ki őt oly szépen megénekelte.

Hanem azért mégis haragszom rátok, mert ok nélkül fiatalítatok. Miért írtátok, hogy csak 58 éves vagyok, mikor ma egy hete az 59-iket töltöttem be és most már a 60-ikban gázolok. Nem vagyok én asszony, hogy akár magam letagadjak egy-két-öt-tíz esztendő az életéveimből, akár pedig örüljek annak, ha mások mondanak fiatalabbnak, mint aminő vagyok.

No de öcséd kiegyenlítette a dolgot azért, hogy ő meg a 60-ik születésnapomra gratulált Chelmből, tehát ő ismét 1 évvel öregebbnek (két bé-vel) hisz a valóságnál. Szóval mind a ketten rossz matematikusok vagytok, egyik sem tudta jól kivonni 1859-et 1918-ból, mindkettőtököt meg kellett volna buktatni az éretségin!

Azt írod, édes fiam, hogy legalább 10 évvel fiatalabbnak látszom a koromnál, habár a hajam már régen már régen nem korom-fekete. Igazad van annyiban, mert még, hála a jó Istennek, bírom a munkát, még ezt a háború által tetemesen fokozottat is, jókedvvel dolgozom, kedélyem megvan a régiben, sőt anyáddal és húgoddal szorgalmas mozi-látogatóvá vedlettem. Mert a szabadkai liliputi-színházba menni nincs kedvünk, inkább a mozi-kultusznak áldozunk hetenként egyszer-kétszer. Persze mi is jobb szeretnők a Modern Színpad előadásait élvezni és Ilona sikereiben gyönyörködni, de, sajnos, azt most még a jövő programjai közé kell soroznunk.

Újévkor ismét előléptem: bejutottam a VI. fizetési osztály első fokozatába, mint az elérhető legmagasabba, most 8000 korona az évi fizetésem és 4000 korona a háborús segélyem, vagyis ezzel együtt a mellékjövedelmek nélkül a lakást nem számítva hónapanként 1000 korona a fizetésem. Érdekes, hogy a 12.000 kor. évi fizetésből csak 5000-et kapok a várostól, a többi 7000-et pedig az államtól és mégis városi középiskola szolgálatában állok.

Hát ti édes fiam, hogy vagytok az anyagiakkal? hoz-e a ház számbajöhető jövedelmet, megy-e a törlesztés lassacskán? Nem csalódtatok-e a számításaitokban? Irj erről is valamit, mert érdekel ez is bennünket.

Édes anyádnak és testvéreinek örökségét eladtuk a »Melczér Károly Utódai« vaskereskedő cégnek 150.000 koronáért, tehát minden testvér kapott 50.000 koronát. Édes anyád már meg is kapta az őt illető rész felét: 25.000 koronát, melyet egyelőre a Magyar Hitelbank helybeli fiókjánál helyeztünk el betétként; a másik 25.000 kor. folyó évi aug. elsején lesz lefizetendő. A vevő f-évi május elsején veszi birtokba a házat, Decsyék azonban ettől számítva még egy évig ott maradhatnak évi 2000 kor. házbérért, ami természetesen már az új háztulajdonost illeti, vagy pedig nem fizetnek ugyan házbért, hanem az ő 50.000 koronájukat május elsején fogják csak megkapni. Azt hiszem, elég jól sikerült az eladás, mert az átiratás összes költségeit (kb. 12 ezer kor.) a vevő viseli, közvetítési (szenzál) díjat sem kellett fizetnünk, mert az egészet Józsi bácsi ütötte nyélbe.

Menj el kérlek, minél előbb Józsi bácsiékhoz és vigasztald meg őket nagy szomorúságukban. Én ma kondoleáltam nekik (Iaknak: Üllői-ut 121. V. 1.)

A szappanról és a lekvárról, úgy tudom, édes anyád már írt. Ezért tehát nekem főlőszleges erről a két csemegéről (mert a szappan manapság a csemegénél is drágább) bővebben megemlékezem.

Még egyszer köszönöm szíves jókívánságaitokat. Csókoljátok meg helyettem sokszor az édes-kedves babát!

Szabadka, 1918. január 18. (péntek este)

Édes apád

10.

Édes fiaim,

megkaptuk a május 21-én és júl. 7-én keltezett leveleiteket valamint az orvosi hetilap külön lenyomatát és a »Szegény kisgyermek panaszai című könyvet (ez utóbbiakat jún. 14-én). Örülünk, hogy türethően vagytok és hogy semmiben sem szenvedtek nagy szükséget, ha ugyan őszintén írtátok ezt. Né tit-

koljatos el előttünk semmi rosszat, mert ha nem vagytok egészen őszinték, még inkább aggodunk miattatok. Mi hála Istennek eddig még nem nélkülözzük a legszükségesebbeket, szerényen élünk a nagy drágaságban, de nem éhezünk, nem fázunk legalább most, mert hogy mi lesz télen, arra aggodva gondolunk. Én ugyan rendeltem 40 métermázsa fát Eötvös útján, le is fizettem érte 1750 koronát, a fődolog, hogy idején megérkezzék. Lesz-e nektek télire fűtőanyagotok? Mariska az érettségít mindenből jeles eredménnyel letette. alkalmazást azonban eddig nem kapott, mert a pénzügyekben az üzlet pang. Nekem március óta baloldali lágyéksérvem van, május 15 óta sérvkötőt hordok, mit már megszoktam, a baj nem terjed. Anyátnál a rövid ideig tartó, de éjjel-nappal többször jelentkező fölhevülések most is megvannak, reggelenként reumas fájásokkal a felső karokban.

Mariska teljesen egészséges, a napokban Topolyára fog utazni kocsin. Kürtessy polgári iskolai igazgatóéknak lesz párnapi vendége. Én az iskolai év végéig tanítottam a leánygimnáziumban is, most is bejárok naponta az irodába segíteni, mert munka nélkül nem tudok élni. Áprilisra nem kaptunk fizetést, de azóta rendszeren járnak illetményeink. Lakásunkban vagyunk, de az udvart és a kertet nem használhatjuk. Nagyon szeretnénk látni benneteket, de ne kísérsétek meg az idejövételt, mert innen lehetetlen visszautazási engedélyt kapni, legalább még most, várni kell tehát türelemmel. Az édes baba arcképeit örömmel megkaptuk, csak a kutya miatt aggodunk; nagyon óvatosak legyetek, hogy meg ne nyalja a kezét, vagy épen a száját. Írjatok róla is részletesen, valamint jövedelmeitekről is, hogy erről is tájékozottak lehessünk. Hol étkeztek? mivel foglalkoztok? Mindent tudni szeretnénk. Ilona egészséges-e?

Szegény Mamuzsich tanár júl. 9-én hólyagvérzésben meghalt. Én tartottam fölötte a gyászbeszédet a temetőben. Skozza Zoltán is meghalt még a tavaszszal, Brenner Laci most a szt. Imre kollégiumban van.

Áldjon meg a jó Isten mindnyájatoskat, írjatok mindenről, részletesen, Csókolunk benneteket.

1919. júl. 16.

Decsy József dr. és Eötvös József több úriemberrel arató munkások Vermes Károly birtokán.

11.

Édes fiam,

dec. 17-én kelt és 22-én ideérkezett leveledből rettegve olvastuk azt a nagy veszedelmet, melyben Adámka és Ilona egészsége forgott. Egy év előtt mindhármotok életét a veszedelmes spanyol-nátha fenyegette, most pedig a gyermekek réme: a rettenetes diftéritisz támadta meg másodszor a mi gyönyörűségünket, Ilonát pedig a szintén veszélyes mandola-gennyesedés. Hála a jó Istennek és az orvosok fáradozásainak — köztük öcsédnek is — most már talán teljesen túl vagytok ezeken a bajokon, ha ugyan azóta újak nem jelentkeztek.

Mert én állandóan aggodóm értetek. November és december hónapokban is igen sok napom nyomott kedélyállapotban telt el, mintha megéreztem volna a titeket fenyegető újabb bajokat. Bármennyire küzdök is ellene, úgy érzem, hogy lassanként pessimistává kell lennem. Hozzájárul ehhez nagymértékben az is, hogy immár több, mint egy év óta nem értesíthetjük egymást bajainkról gyorsan és biztosan, hanem csak hetek vagy hónapok múlva, mintha nem 175 kilométer, hanem több ezer mérföld távolság választana el bennünket egymástól. Azt meg remélni sem merem, hogy hamarosan láthatjuk egymást és szívünk szerint kibeszélhetjük magunkat, pedig annyi mondani és kérdezni valónk lenne.

Fáj a szívem, ha arra gondolok, milyen küzdelmeket kell nektek is folytatnotok a megélhetés nehézségeivel. Ha jobb falat kerül az asztalunkra, nem ehetem azt meg igazán jóízűen, mert nem oszthatom meg veletek, pedig tudom, hogy ilyenekben vajmi régen lehetett részetek. Ha a jó cserépkályhához dölve melegítem a hideg iránt újabban nagyon érzékennyé vált tagjaimat,

fázva gondolok reátok, kiknek bizonyára nincs annyi fűtőanyagotok, mint nekünk. Naponta nagyon sokszor juttok az eszembe és soha sem tudom magamat egészen megnyugtatni a felől, hogy nagy jövedelmek mellett is nem szenvedtek-e szükséget?

Hogyan vagytok a házvételkor csinált váltóadóssággal és a kommunista uralom alatt kölcsönzött pénzzel? Mi már nagyon bánjuk, hogy az egy év előtt tőlünk a váltóadósságra kért pénzt nem adtuk oda nektek kölcsön, mert ezzel benneteket is megszabadítottunk volna egy nagy gondtól és tehetől, de ezenkívül ez az általatok kölcsönként pénz is biztosítva lenne, míg most a Magyar Általános Hitelbank helybeli fiókjában elhelyezett és a forradalomkor Budapestre az anyaintézetbe felküldött egész vagyonunk kockán forog.

Az itteni fiókjában nem fizet vissza jelenleg semmit, sem a tőkéből, sem a kamatokból, mert minden azon fordul meg, hogy a kommunista uralom alatt mennyi kárt szenvedett a budapesti anyaintézet? 11.000 kor. névértékű hadikölcsönkötvényeink is Budapesten vannak a Hitelbanknál megőrzés végett letétben, ha ugyan még ott vannak! Kérlek, tudj meg ezek felől is valami biztosat és írd meg nekünk, mert az itteni fiókjában eddig hasztalan keressem biztos és határozott választ, biztató ígéretnél nem kaptam egyebet,

Én, hála Istennek most annyit kereshetek, hogy valamit félre is tudok tenni, de nagyon aggaszt, hogy mi lesz anyáddal, ha kis vagyonunk elvész az én halálom után? Őcséd eljegyzésének szívből örülünk, bár jól tudjuk, hogy egybekelésükig sok nehézség és küzdelem vár rájuk a mostani rettenetes nehéz viszonyok között. Én ma kimerítően írtam neki az itteni orvosi állapotokról és lakásvizonyokról, közöltem vele, hogy tőlünk telhetőleg mindennel fogjuk őket segíteni. Persze nagyon jó lenne, ha a Hitelbankba tett tőkénk legalább egy része is rendelkezésünkre állna ezért tehát ismételve kérlek, nézz a dolog után, mely mindannyiunkat érdekel, a legilletékesebb helyen, a központban.

Őcséd címére a napokban *postán* levél érkezett Budapestről a trieszti biztosító társulattól. Úgy látszik való a helybeli újságunknak az a híre, hogy megindult a *postai* levélforgalom Budapesttel is. Próbáld meg tehát egy nyitott levelezőlap feladását, *rövid*, csupán családi dolgokat tartalmazó közleménnyel a feladó címének pontos jelzésével. Ha ez a kért levelezőlap cenzurázottan egy héten belül hozzánk eljut, már ez is nagy haladás lesz az eddigi elszigeteltség után.

Eötvös Józsi rokonunktól kéziratban megkaptuk azt a szép költeményedet, mely az Új Nemzedék újévi számában jelent meg. Én úgy emlékszem, hogy ezt a mély érzéssel és hazafiúi fájdalommal telt költeményedet már előbb (több hónap előtt) olvastam, ha nem csalódom valamelyik helybeli lap is leközlölte. Vajon jól emlékszem-e?

Nagyon szeretnénk benneteket látni 1 évi és 5 hónapi hosszú távollét után, de erre most még, midőn az utazási nehézségek legyőzhetetlenek, alig lehet gondolni. Várni kell tehát, míg a viszonyok jobbra nem fordulnak, s addig hitegetnünk egymást a »Földiekkel játszó égi tüneményekkel«, s bizakodnunk kell abban, ha kételkedve is, amit a »Vén cigány« utolsó versszaka mond.

Aldjon meg a jó Isten benneteket, szeressétek helyettünk is az édes-kedves aranyos babát.

Szabadka, 1920. január 7.

Szerető édes apád.

12.

Budapest, 1926. aug. 31.

Édes jó apám,

ne vedd rossz néven, hogy megérkezésünk pillanatában írt kártyám oly szűkszavú volt. Hamarosan akartalak értesíteni. Most hosszabbban írhatok egy földült, rendetlen lakásban. Nálunk is festenek, átalakítanak, két hétig kellemetlen vendég vagyok itthon s úgy érzem magam, mint te múltkor: legjobban szeretnék elköltözni. Emellett erősen dolgozom a regényemen, mely

a Nyugatban csak november közepén fejeződik be s karácsonykor jelenik meg könyvalakban. Ezért nem is rándulhatunk le hozzátok, bármennyire is vágyó-
nálak már benneteket látni. Halasszuk el a viszontlátást karácsonyra, amikor
majd nyugodtan ünnepelehetünk.

Annyi bizonyos, hogy jól nyaraltunk, alaposan kipihentem magam, erőt
gyűjtve a téli kenyérharcra. Közel sem higyjétek, hogy afféle vad bicsérdysták
vagyunk, eszünk bizony mi elég gyakran főtt ételeket is, csak húst nem. Drága
Anyikánk jó főztjére számítunk mindnyájan, főképp Adámka, ki sokszor szere-
tettel emlegeti az otthoni jó ételeket.

Az otthoni szomorú pörpatvart, mely szerencsére a ti diadalotokkal vég-
ződött, részvétellel olvastam. Mindig lever, ha műveletlen emberekről hallok.
Nekem ebben a tekintetben elég tapasztalatom van. Úgy tekintem őket, mint
a betegeket s úgy is kezelem. Ezt ajánlom nektek is. A te okosságod min-
denesetre módot lel majd a kényes helyzetek áthidalására.

Nagyapámról megemlékeztem a halála évfordulóján. De van-e nap, mi-
kor nem gondolnék reája? Tudom, hogy ő volt az, aki engem nagyon szeretett.

Ilona szívesen és meghatóttan köszöni jókívánásaitokat. Neki eszébe se
jutott, hogy elmúlt a nevenapja. Nekem sem.

De hol maradtak leveled kedves és értékes kísérői, a verseid? Sok idő
múlt el azóta, hogy utóljára küldtél. Ne légy hűtlen a muzsádhoz.

Mellékeltlen küldök egy *Tintát* azzal a megjegyzéssel, hogy jövő héten
hatalmas vastag levelet kapsz, mely minden jóval meg lesz bévelve. Kérlek,
közöltesd Fenyvessel. Az összeget, mely Mariskát illeti, vegyétek fel s kér-
jétek meg, hogy a nekem járó felét tegye postára.

Ádám — ebben is rád ütött — azzal szórakozott vakációs napjaiban,
hogy a szavakat visszájára olvasta s olyanokat keresett össze, melyeknek
így is van értelmük. Az itteni lista jórészt az ő munkáját dicséri. Mit szólsz
hozzá? Mindannyian sokszor ölelünk benneteket

D i d e

13.

Budapest, 1926. IX. 8. d. u.

Kedves édesapám,

most már mi is kifelé megyünk a takarításból és viszonylagos rend van
lakásunkban. Szobáinkat kifestették, de nagyobb átalakítások nem történtek,
mint ahogy képzelted, pusztán ajtainkat mázoltattuk be fehérre. Azt hiszem
kedvesebb, melegebb lesz az otthonunk.

Regényem a Nyugatban november elsején fejeződik be, addig bizony
keményen kell dolgoznom rajta. Karácsonykor jelenik meg a Geniusnál könyv-
alakban. Alig várom, hogy személyesen nyújthassam át neked.

Ádámka köszöni az érdekes latin disztichont, melyet már kívülről tud.
Osztályáról még nem számolhat be, mert a viharos nyárra való tekintettel
szünetjüket az egész országban szeptember tizenötödikéig hosszabbították meg.

Nyári termésed bőséges és meglepően jó. Nekem leginkább szívemhez
szól az Őszike és az Iróasztalom egyenesen remekmű, csupa érett humor
és gondolat. A Kínrímes vigasztalás pedig játékos technikád fejlődéséről tesz
tanúságot.

Arról is örömmel értesültem, hogy hála Áрпи fáradozásának ismét rendbe
jött a szervezeted. Mindig idejekorán kell intézkedni. Ez már a koral járó
kötelesség.

Ami a háziakat illeti, úglátszik mégis a legjobb az, hogy teljesen meg-
szakítjátok velük a társadalmi érintkezést s kerültök minden összezörrenésre
való alkalmat.

A mellékelt cikkeket lehetőleg gyorsan juttassátok el Fenyveshez, közölve
vele, hogy szeptemberi tiszteletdíjamat, az ezer dinárt, még mindig nem kap-
tam meg. Vajjon az augusztusi ezer dinárt, a nekem járó főlvette-e Mariska
vagy az is még mindig a Bácsmezei Naplónál van? Ebben az ügyben is légy
szíves intézkedni, úgy hogy a két hónapra esedékes két ezer dinárt mielőbb
megkapjam. Mindnyájatokat csókol

D i d e

U. i. Elfelejtettem megírni, hogy Kedves kutyánk megkölykezett, tíz egészséges kölyke született, melyből hét megmaradt. Amennyiben Árpí öcsém számot tart egy kutyára, akár a kicsire, akár az anyjára, a Kedvesre, küldjön érte valakit, talán egy vasutast, aki hazaszállítja, nyolc-tíz napon belül szívesen rendelkezésére bocsátom.

D.

14.

Budapest, 1926. dec. 29. este.

Édes jó szüleim és testvéreim,

amint tegnapi kártyámon tudattam, pompásan utaztunk hazáig, külön tiszta fülkében, Lacika társaságában. Ez az út betetőzése volt annak a kellemes, feledhetetlen karácsonynak, melyet körötökben töltöttünk. A régi, boldog karácsonyok fényét leltem meg otthon. Hiába, akárhol járunk, csak ti nálatok van a szeretet igazi pompája, mellyel senkisésem versenyezhet. Milyen szép a ti életeitek, kik csak a szeretetnek éltek. Még egyszer: köszönjük. ezerszer köszönjük a kedvességteket, nektek is, Árpí öcsémnek, Terinek is.

Pucika hangja még fülünkben cseng s próbáljuk utánozni, sikertelenül. Ezt az eleven, édes muzsikát nem lehet lekótázni. Jellemezni sem lehet, hogy milyen bájos. Látni kell őt. Irigyellek is benneteket, hogy naponta vele lehettek.

Ádám már a vonatban jóllakott a hazai dolgokkal s itthon este fölbontotta édesanyjával a barackbefőtöttet is. Veszekedett velünk. Azt mondta, hogy az ő gyomra a nagyanya konyhájára van berendezve (szórol-szóra így). Ma délben pedig a diétás savanyú-tüdőre ugyancsak fintorgatta orrát. Időbe telik, míg majd hozzászokik szanatoriumi kosztunkhoz.

Mi ujság otthon? Irjatok, minél előbb. Csöndes-e a ház a pesti zajongó kenyérpusztítók után? Nagyapa bevonult-e a »tanulva szobába«? Árpika gyakran jár-e hozzátok? Ugy folyik-e a ti kedves, megható életeitek, mintahogy mi színről-színre láttuk?

Mindnyájan arra kérjük a drága Nagyapát, hogy derüljön fel. Ne akarjon mindenáron beteg lenni, mikor mi és orvosai meg vannak vele elégedve. Ha pedig olykor-olykor elszomorodik, akárcsak legidősebb fia és képzelődik, panaszkodjék Anyikának, mint legidősebb fia tette, mikor ideges volt, vagy írja meg kétségeit versben s az aggodalom nyomban elmúlik. Ez a legjobb orvosság. Probatum est.

Ma postára adattam a Ma Este karácsonyi számát,* a Színházi Életet, mely költeményemmel foglalkozik, valamint Arany János kisebb költeményeit, melyeket Nagyapának küldök. Ez a bölcs, nagy költő bizonyára megvigasztalja őt, ha hébe-hóba elborul különben ragyogó kedélye. Az Aranysárkányt nyújtásatok át, üdvözléssel együtt házigazdánk feleségének.

Sietek postára adni leveletemet, hogy még ma éjjel elmenjen. Két nap múlva újév. Mindnyájatoknak boldog, nagyon boldog újévet. Ha tivoliztok, gondoljatok reánk, kik végtelenül szeretünk benneteket:

D i d e

A Tintát mellékelem.

Édes jó Anyikám —

rettentő éhesen érkezünk meg, úgy hogy még az este mindent befaltunk. Itthon minden rendben volt, hála Istennek. — Az otthoni Jézuska aján-dékainak még csak most örülök igazán.

Mindnyájatoknak boldog újévet kívánok. Ádám már alszik, különben ő is írna, de majd ír. Pucikát külön ölelem a tükörszemű Ilonka

Titeket pedig mindnyájatokat forrón csókollak